

HOE DE BAERE GECASTIGEERD WERD

WARD RUYSLINCK

Overdruk uit een onbekend tijdschrift, p. 301-304

De taalstudie is niet alleen een geschikt middel om de zelfexpressie van jonge mensen te bevorderen, je kunt er in bepaalde omstandigheden ook hun geestelijke horizon mee dichtplakken. Dat heb ik al heel vroeg ervaren, in mijn prille middelbareschooltijd die samenviel met de eerste oorlogsjaren.

In 1941 werd ik tot het atheneum te Berchem (bij Antwerpen) toegelaten en nam ik van een jongen, die naar de vierde overgang en al wat dons op zijn bovenlip had, voor een afbraakprijs een vijftal beduimelde leerboeken over. Wie zich toen nieuwe boeken kon aanschaffen betaalde die waarschijnlijk met woeker- of bloedgeld. Voor alle anderen, waartoe ook ik behoorde, gold de stelregel van Brecht: erst kommt das Fressen... Ik kwam aldus, samen met een Geschiedenis van België en een stuk of wat Latijnse handboeken van Adhemar Geerebaert s.j., in het bezit van DE BAERE 's *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst* (11de druk, 1939). Daar hoorden ook twee deeltjes met *Oefeningen* bij. Ik kon de hand leggen op de 9de druk (1937) van het 1^e deeltje en op de 10de druk (januari 1940) van het 2^e deeltje en betaalde daarvoor in totaal 13 frank. Oorspronkelijk kostten beide deeltjes resp. 10 en 12 frank, 'toeslag inbegrepen', zoals op het titelblad werd vermeld.¹ Door wie of ten bate van wie die geheimzinnige toeslag werd geheven is mij ontgaan. De btw-heffingen waren toen, kort voor de oorlog, in ieder geval nog niet aan de orde.

Onlangs heb ik die vooroorlogse grammatica én de deeltjes met oefeningen teruggevonden in een van die gerieflijke koffers, waarin het onbruikbare en overbodige na verloop van jaren bezinken tot sentimentele souvenirs of tot historische getuigenissen. Bij het doorbladeren van de eigenlijke *Spraakkunst* viel mijn oog op een vrij groot aantal met vieze oorlogsinkt doorgestreepte zinnen en zinsdelen; erboven, tussen de regels, waren interpolaties aangebracht in een handschrift dat ik als het mijne herkende. Daar schrok ik wel een beetje van, want ik heb nooit ook maar enige neiging tot boekvervuiling of -verminking gehad; het enige 'vandalisme' dat me kan worden aangewreven is mijn vertrouwelijke omgang met *Van Dale*. Toen herinnerde ik me opeens wie me 44 jaar eerder *verordnungsmässig*, als het ware met de gewerkolf in de rug, tot zulke schaamteloze ingrepen had gedwongen: het was een gecensureerd exemplaar! Op last van de bezetter en met de onvrijwillige medewerking van de leraar Nederlands moesten wij – d.w.z. diegenen onder ons die een vooroorlogse uitgave gebruikten – De Baere van alle vaderlandslievende uitspraken zuiveren en in zijn gezaghebbend leerboek alle voor de Duitsers bezwarende historische feiten verdoezelen en vervalsen. Die maatregel riep uiteraard in het heersende klimaat van moreel verzet tegen de ongewenste Nieuwe Orde aardig wat innerlijke weerstand en vervolgens de drang tot 'passieve sabotage' op, en dat verklaart dan ook waarom de gewraakte, oorspronkelijke passussen niet zo grondig met de vette pen werden bewerkt dat ze onzichtbaar werden. In mijn exemplaar althans bleven de meeste *loci expurgati* nogal uitdagend leesbaar, wat vaak

onthutsende voorbeelden van manipulatie oplevert. Als grammaticaal voorbeeld in het hoofdstuk over de ontleding van de enkelvoudige zin (p. 52) noteerde De Baere in 1939:

‘Het stadhuis te Leuven werd in 1914 voor vernieling gespaard’.

Na de ingreep van de *Zensurbehörde* luidde deze zin als volgt:

‘Het stadhuis te Brussel werd in 1695 voor vernieling gespaard’.

Zo werden de Fransen, die tweeënehalve eeuw eerder de Belgische hoofdstad beschoten, nog eens aan hun inhumane oorlogvoering herinnerd; het was toch maar meegenomen. Bij het ‘handelend voorwerp’ op p. 59 werd de Duitse nederlaag in 1914-’18 vervangen door een merkwaardige schipbreuk.

‘Het land werd eindelijk in 1918 door de Duitschers ontruimd. Die heuglijke dag wordt door de bevolking telken jare met geestdrift herdacht’
stond er aanvankelijk, en nu staat er:

‘Het schip werd door de bemanning verlaten. Die heuglijke dag wordt door de familie telkenjare met geestdrift gevierd’.

Het verband tussen de oorspronkelijke en de ‘herziene’ versie is niet helemáál zoek, aangezien de Duitse veroveringsplannen in 1918 schipbreuk leden – een associatie van ideeën die bij de censors wel niet zal zijn opgekomen. Op p. 62 werden, bij de voorbeelden van bijwoordelijke bepalingen van tijd, vier bewogen jaren uit onze vaderlandse geschiedenis met één pennehaal geschrapd:

‘De oorlog begon in Augustus 1914 en eindigde in November 1918’.

Voor deze bedekte aanklacht werd blijkbaar geen geschikt substituut gevonden. En wat lees ik op p. 63 (letterlijk) tussen de regels?

‘Voor het ·behoud van zijn leven viel de boosdoener op zijn knieën.’

Oorspronkelijk heette dat:

‘Voor het behoud van onze vrijheid grepen we in 1914 naar de wapens.’

In een zin als ‘De vijand hield er bij de beschieting geen rekening mee, dat er zooveel vrouwen en kinderen zouden omkomen’ werd het woord ‘vijand’ vervangen door ‘aanvoerder’. Het is nl. bekend dat aanvoerders daar géén rekening mee houden, maar vijanden wel.

Zo zijn we dan aan de verbuiging toe, door De Baere met een verheven, patriottisch voorbeeld geïllustreerd (p. 99):

‘De groote wereldkrijg maakte duizenden en nog duizenden slachtoffers. Gedurende den grooten wereldkrijg dwong de moed van onze soldaten eenieders bewondering af.’

Ter ontlasting van het Duitse geweten werd van de ‘wereldkrijg’ in de eerste zin een ‘aardbeving’ gemaakt en van de ‘wereldkrijg’ in de daaropvolgende zin een ‘veldslag’. Dat ‘de gehate Pruis, wien de stormren geldt’ (p. 162) tot een ‘gehate vijand’ werd veralgemeend is na de vorige voorbeelden van *Geschichtsklitterung* niet zo verwonderlijk. Werd op p. 99 ‘de moed van onze soldaten’ in een willekeurige ‘veldslag’ nog min of meer gehonoreerd, op p. 179 wordt de verwijzing naar hun heldhaftigheid toch maar liefst door een onschuldiger voorbeeld vervangen.

‘Wanneer de vijand naderde, schoten onze jongens er dapper op los’
diende voortaan te worden gelezen als

‘Wanneer de trein naderde, was het sein op veilig gezet’.

Onderaan diezelfde bladzijde geeft De Baere, met enige helderziendheid vooruitlopend op de gevoelens van de toekomstige gebruikers van zijn gecastigeerde uitgave, enkele voorbeelden van tussenwerpsels.² Ik zie dat ik als jonge scholier in mijn toch al verminkt exemplaar ‘brr, foei, ba’ met potlood onderstreept heb.

Wat me verbaast is dat de *Oefeningen* om de een of andere reden aan het hakbijltje van de censuur schijnen ontsnapt te zijn. Vooral in het eerste deeltje worden de Duitsers meer dan eens bij name of allusief, rechtstreeks of onrechtstreeks aan de kaak gesteld. Zinnen als ‘t Gansche leger trekt moedig ten strijde tegen de vijanden des lands’ (p. 72) en ‘Die helden, die voor ons gesneuveld zijn, mogen we nooit vergeten’ (p. 88) zouden zeer zeker, te oordelen naar de normen die voor de *Spraakkunst* werden gehanteerd, geen genade in de ogen van de bezetter hebben gevonden. Andere, evenmin gecensureerde voorbeelden als ‘Wol en koper werden tijdens den oorlog door de Duitschers opgeëischt’ (p. 41) en ‘Onder den oorlog eischten de Duitschers de koperen voorwerpen en de wollen matrassen op’ (p. 79) hadden in de gegeven omstandigheden op zijn minst een provocerend karakter. Men zou geneigd kunnen zijn te veronderstellen dat deze lesjes in burgerzin ten behoeve van het taalonderwijs stomweg over het hoofd werden gezien – ook censors zijn bioritmisch onderworpen aan minder actieve, regenererende fasen – maar aan zo’n verklaring heeft men dan toch weer helemaal geen houvast meer met betrekking tot het anti-Duitse pamflet dat op p. 48 als oefening bij het gebruik van het lijdend voorwerp is afgedrukt. Het beslaat ruim een halve bladzijde en spaart ‘de gehate Pruis’ niet:

‘Den 4en Augustus schond de vijand onze oostelijke grens. In October nam hij de stad Antwerpen in. Maar onze dappere troepen hielden hem aan den IJzer tegen. Van toen af waren de gealliëerden (sic) hem de baas. Doch eerst vier jaar later werden de Belgen weer heer en meester in hun land. (...) Laten wij nooit den grooten wereldkrijg vergeten. Hij zaaide alom dood en vernieling. Hij overdekte ons land met puinhopen. Hij maakte duizenden weduwen en weezen. Maar toch sterkten die wreede gebeurtenissen ook den band tusschen alle Belgen.(...)’

In deze (door mij besnoeide) tekst werd geen woord, geen regel doorgestreept. Het lijkt me zo goed als uitgesloten dat ik er kans toe zou hebben gezien om me aan een eventuele castigatie van de *Oefeningen* te onttrekken. Een dergelijk verzuim zou niet onopgemerkt zijn gebleven, want het resultaat werd door de leraar telkens angstvallig gecontroleerd. Bovendien werd De Baere twee jaar lang klassikaal gebruikt en zou een afwijkende lezing me ongetwijfeld vroeg of laat in verlegenheid hebben gebracht.

Als ik mag uitgaan van de veronderstelling dat de censuur, wat de *Oefeningen* betreft, zich hoe dan ook laten verschalken heeft, dan is het misschien geruststellend te constateren dat de taal als medium van de vrije gedachte haar eigen kronkelige sluiptwegen heeft waarlangs zij nu en dan aan verdrukking en verkrachting ontsnapt.

---

¹ In *De Vlaamsche Gids*, jrg. 28 (1939). **Nieuwe uitgaven** (p. 142):

Dr. C. DE BAERE: Beknopte Nederlandsche spraakkunst, ten dienste van het Middelbaar en het Normaalonderwijs in Belgische scholen, 11^e druk; 211 blz.; fr. 12.-. (1939 uitgegeven)

Dr. C. DE BAERE: Oefeningen bij de beknopte Nederlandsche spraakkunst, 1^e deeltje, 10^e druk; 152 blz.; fr. 10.-.

² castigeren (Van Dale): mbt. een boek kuisen: *gecastigeerde uitgaven*